

סיפור יציאת מצרים עד שתחטפנו שינה מורנו הרב יצחק מרדכי הכהן רובין שליט"א דרשת שבת הגדול תשע"ח

כתב השו"ע סי' תפ"א חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח עד שתחטפנו שינה, ולא נתברר היטב בדברי הפוסקים מה גדר חיוב זה^א, וכן מה דינו של מי שטבעו חלש, כפי שמצוי אצל רובם ככולם, ואם יעסוק בהלכות הפסח עד השעות המאוחרות לא תהיה דעתו מיושבת עליו להתפלל למחרת כראוי, או שמיעוט השינה בלילה יגרום לו למעט בשמחת יום טוב למחרת, עד מתי הוא מחוייב להיות נעור בליל פסח.

הפסח כל אותו הלילה. וביותר קשה שהביאו בתוספתא את המעשה ברבן גמליאל וברבי אליעזר בן עזריה שהיו מספרים עד הבוקר, ומשמע ששאר אינשי לא נהגו כך ורק הם הידרו בדבר ולכן יש בנותן טעם להזכיר את מעשיהם, וא"כ לכאורה הוא מעשה לסתור.

ו. עיין בדברי הרא"ש ואחריו נמשך השו"ע, ששינו מלשון התוספתא שכתבה "כל הלילה" וכתבו "עד שתחטפנו שינה", ומשמע שהבינו שזה גופא הביאור בדברי התוספתא שנקטה לשון כל הלילה^ב. ואין לומר ששיעור הדברים הוא שאה"נ חייב לעסוק "כל הלילה" אלא שבשעה שחטפתו שינה הוא אנוס ונפטר מקיום המצוה, שאם כן למה נקטו בסתמא עד שתחטפנו שינה. גם חזינן ממנהג העולם שבליל חג השבועות ניעורים כל הלילה, ולא משגיחים בהא שחטפתם שינה אלא מתגברים על עצמם ביתר שאת וממשיכים בלימודם, ואי נימא שכוונת התוספתא להיות ניעורים כל הלילה בדוקא היו צריכים כולם לקיים את ה"חיוב" ולהתגבר על עצמם ולספר ביציאת מצרים ולעסוק בהלכות הפסח כל הלילה ממש כדוגמת ליל שבועות^ג.

ז. מכל הלין משמע שאין כוונת התוספתא שכתבה בלשונה "חייב" לומר שיש כאן חובה גמורה להיות ניעור כל הלילה^ד, וששיעור המצוה הוא "כל הלילה" כפשוטו [ויהיה זה כעין שיעור "כזית" של אכילת מצה, שהאוכל פחות ממנו לא קיים את המצוה], אלא כוונת הדברים היא שיש חובה לעסוק בסיפור יציאת מצרים כל זמן שהוא יכול, ושיעורו הוא רק עד שתחטפנו שינה ולא כל הלילה^ה. וחלוק מהמנהג להיות נעורים בליל

הרמב"ם ובנו רבנו אברהם זצ"ל ישבו בליל התקדש חג על הסדר כל הלילה עד שהבין עליהם השחר, ולא הספיק לרבנו הרמב"ם כל הלילה להוציא לבנו כל רגשי לבבו שהרגיש כל אותו הלילה מקדושת הסדר ומענייני יציאת מצרים, והיה בוער כלבת אש מתחילת הלילה עד סופה, ושאלו בנו, אבא איני מבין, הלא אתה בספר היד החזקה סדרת להגיד בלילה הזה רק איזה מילין קצרים, ועתה אני שומע ממך דברים אשר אינם מספיקים לגומרם כל אותו הלילה, וענהו הרמב"ם, בני דע והבן, אני סדרתי מה שמחוייב כל אדם להגיד, אבל איני יכול להטיל את רגשי לבבי על האדם ההמוני, כי כל אחד מרגיש בלילה הזה כדי תכונתו בקדושה, עכ"ל. ולא נתברר שם היטב מהו מקור הדברים].

^א עיין לשון החסדי דוד בביאורו על התוספתא שכתב "אכן מרן ז"ל בשו"ע התחכם וכתב חייב עד שתחטפנו שינה, הורנו לדעת כל הלילה לאו דוקא", וע"ע בסמוך. [ובאמת שכאמור כבר הרא"ש שהוא מקור דברי השו"ע שינה וכתב עד שתחטפנו שינה].

^ב וכתב בספר חוט שני הלכות פסח, שאין הגדר של מצוה זו שהוא חייב בדוקא כל הלילה וכאשר חטפתו שינה הוא אנוס, אלא שחיובו הוא עד שתחטפנו שינה.

^ג ויש לעיין האם לשון "חובה" שנקטו בתוספתא היא כפשוטה ממש, או שכוונת הדברים שהוא "קיום מצוה כראוי בשלמות", והיינו שכן הסדר הראוי להתנהג בלילה זה [ואין זו חובה כאכילת מצה], ומצינו במשנה בפסחים דף קט"ז ע"א בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שמשמעות לשון "חובה" עניינה "צריך", וכן איתא בר"ן בסוכה [דף י"ב – י"ג מדפי הרי"ף] על לשון המשנה כל שלא אמר שלשה דברים אלו לא יצא ידי חובתו, שפירש שלא קיים מצוותו כראוי, ועיין בדברי החיד"א בספר שו"ת ברכה סי' תפ"א שצייד כהן צד.

^ד ויש לעיין מה דינו של אדם שחטפנו שינה ונשכב לישון, ושוב התעורר לפני עלות השחר האם חייב לשוב ולעסוק בענייני יציאת מצרים, או נימא שבעת שחטפתו

א. איתא בתוספתא פ"י ה"ח חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה אפילו בינו לבין בנו, אפילו בינו לבין עצמו, אפילו בינו לבין תלמידו. מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בבית בייתוס בן זונין בלוד והיו עסוקים בהלכות הפסח כל הלילה עד קרות הגבור, הגביהו מלפניהם ונועדו והלכו להן לבית המדרש^א.

ב. עוד מצינו ברא"ש פ"י סי' ל"ג שכתב בטעמא אמאי אסור לשתות לאחר אפיקומן, וכתב בתוה"ד ומנהג פשוט הוא שלא לשתות יין ופי' הר"ם ז"ל טעם למנהג לפי שחייב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח וביציאת מצרים לספר בנסים ובנפלאות שעשה לנו הקדוש ברוך הוא ולאבותינו עד שתחטפנו שינה ואם ישתה ישתכר. והכי אמרינן בתוספתא חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים כל הלילה, וזה ששינו מעשה בר' אליעזר ור' יהושע שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרים ביציאת מצרים כל הלילה וכו'.

ג. וכן פסק השו"ע סי' תפ"א ס"ב חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה^ב.

ד. עיין רמ"א סי' תע"ו סו"ס א' שהביא מהמהרי"ל שלא יאכל ולא ישתה הרבה יותר מדאי [בסעודת ליל הסדר] שלא יאכל האפיקומן אכילה גסה או ישתכר וישן מיד. וכתב בכהג"א שם [והעתיקו במשנ"ב] על הא דישן מיד, ותניא בתוספתא חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה.

ה. ויש לעיין מה גדרו של חיוב זה לספר ביציאת מצרים כל הלילה, שהרי זה פשוט דמי שקרא את ההגדה יצא ידי חובת סיפור יציאת מצרים, ואף מי שאמר פסח מצה ומרור יצא. והנה בהגדה איתא דכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, וכן הוא ברמב"ם פ"ז מחמץ ומצה ה"ד וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח. וחזינן שיש בדבר הידור שמרבה לספר באותו הלילה עוד ועוד, אבל לא כתב הרמב"ם שחייב לספר כל הלילה^ג, ואילו בדברי התוספתא מצינו דחייב אדם לעסוק בהלכות

^א וכבר תמהו רבים על מה שבליל חג השבועות מנהג ישראל להיות ניעורין כל הלילה אף שאין חיוב לעשות כן [עיין מג"א ריש סי' תצ"ד שהביא מהזוה"ק שחסידים הראשונים היו ניעורים כל הלילה ועוסקים בתורה, וכתב המג"א שכבר נהגו רוב הלומדים לעשות כן] ואילו בליל הסדר שיתא בתוספתא שחייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה, המנהג הרווח הוא שאין ניעורים כל הלילה.

^ב עיין בדברי האבן עזרא עה"פ ליל שימורים הוא וכו' שימורים לכל בני ישראל לדורותם [שמות י"ב, מ"ב], ויש מפרשים אותו כטעם "שומרי החומות" שלא ישנו, רק ידור ויספורו גבורת השם בצאתם ממצרים, וככה רמזו חז"ל הגיע זמן קריאת שמע של שחרית, עכ"ל.

^ג ובגוף חיוב זה האם הוא חלק ממצות סיפור יציאת מצרים ויש בו קיום דין דאורייתא או שהוא מצוה מדרבנן להאריך ולספר כל הלילה, האריכו האחרונים והיו שתלו זאת במחלוקת גבי זמן אכילת מצה האם הוא עד חצות או עד שיעלה עמוד השחר, ואכמ"ל.

^ד [עיין בהגדה "שיח יצחק" להג"ר יצחק וייס זצ"ל אב"ד ווערבו, וכן בספר משנה שכיר להג"ר ישכר שלמה טייכטאל אב"ד פיטשאן מועדים ח"ב, שהביאו

שבועות ששם כל יסודו הוא שאדם יהיה ניעור כל הלילה בדוקא^ט, משא"כ בליל הסדר שיסודו הוא שכל זמן שהוא ניעור שיהיה עסוק בענייני הפסח אבל אין הדין שיהיה ניעור בדוקא כל הלילה, וכנ"ל.

שו"ר בחסדי דוד בביאורו על התוספתא שם שעמד על הקושיות הנ"ל, וכתב עד שתחטפנו שינה הורנו לדעת כי כל הלילה לאו דוקא אלא כלומר עד שתבוא לו שינה ומסתמא אחר המאכל, שהמאכל מביא שינה, כבר נפטר בזה, ומייתי עובדא דר"ג וזקנים דאע"ג דהיו מסובין ואכלו ושתי מ"מ התגברו על שנתם עד קרות הגבר ואז הלכו לבית המדרש.

ח. ונראה שהגדר במצוה זו הוא שיהיה אדם עסוק בסיפור יציאת מצרים בכל עת שהוא יכול בליל ט"ו, והיינו שלא יאמר אדם היות וקראתי את ההגדה ויצאתי ידי חובת סיפור יצ"מ מעתה אני פנוי ללמוד תורה או להשיח עם בני ביתי, והרי זה לדידי כמו שאכלתי מצה ויצאתי ידי חובתי, על זה אמרו בתוספתא שחייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה, וגדר החובה הוא דכל זמן שיש באפשרותו לעסוק בענייני הפסח אינו רשאי לעסוק בדברים אחרים, וטעם הדבר לפי שהלילה הזה הוא יום צאתך ממצרים לכך קבעוהו שיהיה כל אחד ואחד עוסק כפי יכולתו בסיפור יציאת מצרים ובהלכות הפסח, ולא מפנה את זמנו בלילה זה אף לא ללימודים אחרים וכ"ש שלא להתעסק בדברים אחרים. וכל המרבה בזה הרי הוא משובח, אבל אינו בכלל החיוב, ועל זה הביאו את המעשה דר"ג וזקנים שהם הידרו בדבר והיו ניעורים עד הבוקר.

ט. ויש בנותן טעם להביא את לשון הרמב"ם בספר המצוות מ"ע קנ"ז שצונו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן בתחילת הלילה וכו' והכתוב שבא על הציווי הזה הוא אמרו יתברך "והגדת לבנך ביום ההוא" ובא הפירוש יכול מר"ח ת"ל ביום ההוא אי ביום ההוא יכול מבעוד יום, ת"ל בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, כלומר מתחילת הלילה חייב אתה לספר, עכ"ל.

וחזינן בדברי הרמב"ם שיש עניין להתחיל לספר כבר מתחילת הלילה, והיינו שלא יאמר אדם היות והלילה הזה כולו מצה אעסוק בשאר דברים ואתחיל לספר בענייני יצ"מ בשעה מאוחרת יותר, קמ"ל שמתחיל לספר כבר מתחילת הלילה. והן הן הדברים שאין לאדם לעסוק בלילה הזה בשאר דברים אלא כל הלילה מיעוד לספר בו את הניסים והנפלאות, ולכן יש להתחיל מיד בתחילת הלילה.

י. ולכן נתנו חכמים הלכות בליל הסדר וכגון שלא ירבה באכילה ושתייה שלא ישתכר ועל ידי זה ישן מיד ולא יוכל להמשיך ולעסוק בסיפור יציאת מצרים, וכן אמרו שלא ישתה יין לאחר אכילת האפיקומן כדי שיוכל לעסוק בסיפור יציאת מצרים ובלמוד הלכות פסח. ושורש הדברים חד הוא כדי שיהיה פנוי באותו הלילה להמשיך ולעסוק כפי כוחו בסיפור יציאת מצרים.

שינה כבר נגמר חיובו. ולכאורה לפי הגדר הנ"ל י"ל שכבר הסתיים חיובו, דשיעור נתנו בדבר עד שתחטפנו שינה ועד כאן חושבנא, ומכאן ואילך הוי כיום חדש לגביו. ויש להביא ראיה לדבר מדברי החק יעקב סי' תפ"א ס"ק א' שכתב דלפי טעמו של הרא"ש באיסור שתיית יין לאחר ד' כוסות שהוא משום שמא ישתכר ותחטפנו שינה ולא יוכל לעסוק בסיפור יציאת מצרים וכמבואר בתוספתא, מותר לשתות לאחר שתחטפנו שינה ושוב התעורר [והעתיקו בפמ"ג שם א"א ס"ק א'].¹⁰

¹⁰ וכפי שנתן המג"א ריש סי' תצ"ד טעם לדבר, לפי שהיו ישראל ישנים כל הלילה והוצרך הקב"ה להעיר אותם לקבל התורה, לכן אנו צריכים לתקן זה.

יא. אמנם אין להוכיח מהלכות אלו שיש שיעור בדבר וחובת סיפור יציאת מצרים צריכה להיות בדוקא כל הלילה, וצריך למנוע את עצמו מלהירדם כדי שיוכל להמשיך ולעסוק בה כל הלילה, אלא כוונת הדברים כנ"ל שכל זמן שאינו נרדם חובתו להתעסק בדברים אלו ולא בדברים אחרים, והוא צריך לכלכל מעשיו באופן כזה שלא יעשה בדוקא דברים שיגרמו לו להירדם.

יב. והנה הדעת נותנת שאין לאדם לערוך את הסדר במהירות רבה ולגמור מוקדם מהרגילות אצל אינשי ולומר בליבו אעלה כעת על יצועי כיון שסיימתי את המצוות הנוהגות בלילה זה, אלא הוא צריך לראות בעצמו להיות ניעור ככל אשר יוכל עד שתחטפנו שינה, כיון שכך צורת הלילה הזה שיהיה כל אחד ואחד מרבה לספר ולעסוק בהלכות הפסח.¹¹

יג. והנה המנהג הרווח בכלל ישראל הוא להאריך בליל הסדר ולעסוק בביאורים ובחידושים מענייני יציאת מצרים וסדר ההגדה, ויש לעיין מה דינו של אדם שכעת עדיין לא חטפנו שינה אבל יודע בנפשו שאם יאריך כל הלילה או יאריך הרבה יהיה ראשו כבד עליו למחר ולא יוכל להתפלל כראוי וכן ימנע משמחת יום טוב, האם נימא שכיון שעדיין לא חטפנו שינה חובה עליו להישאר ניעור, או דגם זה בכלל הגדר של חטפנו שינה, והיינו שכל היכי שסיבת הליכתו לישון היא לא בגלל שרצונו לפנות את הלילה לדברים אחרים ולמעט בסיפור יציאת מצרים, אלא עושה זאת כיון שהדבר מפריע לו ביום המחרת, י"ל דהרי הוא כמי שחטפנו שינה.¹²

ונראה דגם זה בכלל חטפנו שינה, ואינו צריך להישאר ניעור אף אם כעת עדיין לא אחזתו שינה, וכן מתבאר מדברי המהר"ל בגבורות ה' [סוף פרק ס"ה] וז"ל ומצוה גדולה לספר ביציאת מצרים כל הלילה ולעסוק בהלכות הפסח, כמו שעשו הזקנים בבני ברק שעסקו ביציאת מצרים כל הלילה עד זמן קריאת שמע של שחרית, וכך יש לעשות לכל אדם לעסוק ביציאת מצרים כל הלילה אם הוא אדם שאפשר לו להיות בלא שינה, עכ"ד.¹³

¹¹ ועיין משנ"ב סי' תפ"א ס"ק א' שהביא את הטעם שאינו רשאי לשתות יין אחר ארבע כוסות, וציין לביאור הגר"א שהביא בשם הרא"ש דהוא משום שמצוה לספר ביציאת מצרים ובנפלאותיו של הקב"ה אפילו כל הלילה, והוסיף המשנ"ב את התיבות "כל זמן שלא חטפנו שינה". והיינו כנ"ל ושלא יטעה הקורא שיש חיוב ממש כל הלילה, אלא גדר הדברים הוא כהבנת הרא"ש והשו"ע שהוא עד שתחטפנו שינה.¹² וזהו פסק השו"ע ע"פ התוספתא הנ"ל, ואפשר שהרמב"ם שלא הביא ס"ל דלא דנקטינן כן להלכה דיש חיוב לספר ביציאת מצרים כל הלילה, אלא הרי זה בכלל כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח וכמו שכתב בהלכות שם.¹³ ואין לומר שהיות ועדיין לא חטפנו שינה, יש עליו חיוב להמשיך ולספר כל הלילה, אף שעל ידי זה לא יוכל להתפלל למחרת כראוי, דכיון שכעת הוא עוסק במצוה של סיפור יציאת מצרים לכן פטור הוא מהמצוות של מחר, דעוסק במצוה פטור מן המצוה. זה אינו, דנדרון זה היה שייך אם היה מחוייב מעיקר הדין לעסוק כל הלילה בסיפור יצ"מ, אך כיון שגדר החיוב הוא רק עד שתחטפנו שינה ולא צריך להיות בדוקא ניעור כל הלילה, ממילא תו אין עליו כלל חיוב להמשיך ולספר אחר שיעור זמן זה [וכן הוא גם במי שיוודע בנפשו שאם יתאחר מלישון יופרע למחרת, שגם הוא בכלל חטפנו שינה וכדלהלן בסמוך]. ואף שפשוט שאם יתגבר בעצמו וימשיך לספר בענייני יצ"מ כל הלילה ודאי יקיים בזה מצוה, מ"מ חיוב ליכא בזה.

¹³ וכן הוא בסידור היעב"ץ שכתב שחייב לעסוק בהלכות הפסח וכו' עד שתחטפנו שינה או שצריך הרבה ללכת ישן על מטתו כדי שיתחזק כוחו שיוכל להשיכם לבית הכנסת ולא יטרד בתפילתו. וכן הוא בספר סדר היום שכתב ואם בר הכי הוא שיוכל לעמוד כל הלילה לספר ביציאת מצרים כדרך החכמים, מה טוב חלקו ומה נעים גורלו. וכן מטיין בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל ויבלחטו"א הגר"ח קניבסקי שליט"א.

שליט"א.